

УДК 339.984 : 330.34

В. В. Токар, канд. екон. наук, доцент,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ВИСОКОЯКІСНА ЕЛІТА ЯК ІНСТИТУЦІЙНА ОСНОВА МОБІЛІЗАЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджується мобілізаційно-інноваційна модель національної економіки в контексті викликів сучасного етапу розвитку світової економічної системи. Особлива увага присвячена еліті як компоненту інституційної основи країн периферії.

В статье исследуется мобилизационно-инновационная модель национальной экономики в контексте вызовов современного этапа развития мировой экономической системы. Особое внимание посвящено элите как компоненту институциональной основы стран периферии.

This article researches mobilization innovative model of the national economy in the context of challenges of the modern stage of the world economic system's development. Special attention is devoted to elite as the element of the institutional basis of the periphery's countries.

Ключові слова: мобілізаційно-інноваційна модель, інновація, державне регулювання, еліта.

Ключевые слова: мобилизационно-инновационная модель, инновация, государственное регулирование, элита.

Key words: mobilization innovative model, innovation, state regulation, elite.

Постановка проблеми. Статистичні та аналітичні дані вітчизняних і міжнародних агентств, численні спеціалізовані дослідження доводять, що Україна знаходиться в глибокій соціально-економічній, світоглядній, культурологічній кризі, а за багатьма параметрами впритул наблизилась до катастрофи, що особливо чітко позначилось під час сучасної світової фінансової кризи. Проведення пришвидшених перетворень відповідно до Вашингтонського консенсусу стало спусковим механізмом для посилення державної ентропії за хаотичним сценарієм капіталістичного саморозвитку, який за своїми руйнівними наслідками нагадує проведення широко-масштабних військових дій на території країн пострадянського простору.

У результаті застосування ліберальних рецептів 80 % населення України живе за межею бідності, а середня зарплата коливається у межах прожиткового мінімуму працюючого (без урахування членів родини), що не створює передумов для набуття громадянами України приватної власності, а разом з нею свободи — основи демократичних перетворень [16, с. 233]. За припущеннями М. Тетчер, при збереженні існуючої лінії розвитку пройде жорстке балансування економічного потенціалу і чисельності населення України і Росії. У 2035–2040 рр. у Росії, за даним прогнозом, буде проживати 50 млн осіб, в Україні — 15–20 млн [14, с. 393]. Уразливість країн периферії та напівпериферії (до яких сьогодні належить Україна) до кон'юнктурних змін на світових ринках сировини й напівфабрикатів додатковий раз підтверджує необхідність кардинальної інституційної перебудови у відповідності до вимог середньострокової та довгострокової конкурентоспроможності на основі мобілізаційно-інноваційної моделі національної економіки, яка базується перш за все на ефективному поєднанні цивілізаційних основ, національної ментальності, регулюючої ролі держави, підприємницької ініціативи вільного ринку та наявності в межах національних кордонів суб'єкта, здатного забезпечити ефект синергії та інтегральний підхід у проведенні необхідних перетворень.

У якості доказів ефективності застосування мобілізаційних моделей наводиться широке коло успішних прикладів: індустріально-мобілізаційна модель Ф. Ліста (Німеччина в XVIII ст.); мобілізаційна модель О. Бісмарка (Німеччина в XIX ст.);

«Новий курс» Т. Рузвельта (США); мобілізаційна модель економічної модернізації Ш. де Голля (Франція); німецька повоєнна мобілізаційна модель експортної експансії Л. Ерхарда; японська повоєнна інноваційна модель; китайська мобілізаційна модель індустріального прориву [13]; окремі дослідники додають до цього переліку Індію на сучасному етапі розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На доцільності застосування мобілізаційної моделі національних економік як відповідь на виклики глобалізму — сучасного етапу розвитку світової економічної системи — наголошують представники теорії залежності А. Франк, П. Беран, Х. Марьятегі, Р. Маріні, А. Кіхано, С. Амін, В. Родні, Т. Дос Сантос, А. Еманюел. На їхню думку, соціально-економічна нерівність усередині країни зливається з нерівністю у глобальній системі. Незалежність держави від великих капіталістів, часто управлінців дочірніми філіями ТНК, обмежена. Необхідна сильна держава, яка здатна мобілізувати народ на здійснення фундаментальних перетворень і в кінцевому підсумку зменшити нерівність у міжнародному масштабі — між провідними державами та периферією [19, с. 255–256]. Значний позитивний потенціал мобілізаційного розвитку національної економіки обумовлює особливий інтерес з боку вітчизняних науковців, які наполягають на використанні його елементів країнами периферії та напівпериферії, зокрема, О. Білорус [1, с. 13; 4, с. 351], А. Гальчинський, В. Геєць, В. Семиноженко [3, с. 25], Ю. Пахомов [9, с. 20]. О. Шморгун головним фактором внутрішньодержавного об'єднання й інтегрування громадян вважає їхній загальний добробут [17, с. 233], доводячи на прикладі Франції необхідність наявності лідера мобілізаційно-пасіонарного типу [18, с. 321]. Важливою особливістю мобілізаційного розвитку є сприяння формуванню національної ідеї, завдяки її існуванню відбувається консолідація народу, концентрація зусиль на досягненні встановлених цілей. На думку, Н. Татаренко, українська національна ідея, яка може стати основою суспільної стратегії, відбивається саме в ідеології економічного прориву (мобілізаційній моделі) [12, с. 73]. Представник української діаспори Б. Гаврилишин у своїх дослідженнях підтверджує мобілізуючу силу егалітарно-колективістських цінностей, проте застерігає, що вони не достатньо враховують схильність людини до конкуренції, яка надає системі більшої гнучкості та можливості пристосовуватися до викликів зовнішнього середовища [2, с. 122]. Доцільно зазначити, що головною метою теоретичного осмислення мобілізаційного розвитку українськими дослідниками є пошук перспективної моделі, яка забезпечить досягнення ефекту синергії на основі поєднання внутрішніх і зовнішніх чинників суспільного прогресу конкретної національної держави.

Невирішені частини проблеми. Не зважаючи на наявність значної кількості досліджень, які присвячені мобілізаційно-інноваційній моделі національної економіки важливим теоретико-практичним питанням залишається пошук ефективної національної стратегії створення умов для формування в межах національних кордонів суб'єкта (актора), здатного забезпечити ефект синергії та інтегральний підхід у проведеному необхідних перетворень.

Метою дослідження є виявлення шляхів адаптації в українських умовах ефективного міжнародного досвіду формування інституційних передумов активізації еліти у якості управлінської складової національної мобілізаційно-інноваційної моделі економіки України.

Основні результати дослідження. У контексті даного дослідження під елітою розуміються «суб'єкти прийняття стратегічних рішень» [5, с. 495]. Аналіз ситуації в українських реаліях дозволяє констатувати наявність серйозних перешкод на шляху консолідації нації з метою подолання існуючої кризи у суспільстві, а відповідно й в соціально-економічному вимірі його розвитку. Україна належить до агрописемного суспільства, не зважаючи на тривалий індустріальний розвиток та урбанізацію специфічна ментальність населення залишається незмінною. На індивіду-

альному рівні його членам притаманні такі особливості [16, с. 228]: 1) прив'язаність до обмеженого клаптика землі; 2) обмеженість просторового сприйняття; 3) розвиток у просторовому напрямку; 4) обмеженість часового сприйняття: а) добовий цикл (день-ніч); б) місячний; в) сезонний; г) річний — максимальний цикл: з його завершенням циклічність сільськогосподарських робіт завершується та починається новий цикл. Відповідно максимальним горизонтом планування виступає календарний рік, а стратегічне планування практично відсутнє.

Цікавими характеристики такого суспільств виступають [16, с. 228–231]: 1) патерналізм і ксенофобія; 2) незначна зміна добробуту населення протягом тривалого періоду часу; 3) політична боротьба йде за обсяг владних повноважень (ієрархію), а не за розподіл відповідальності між гілками влади. Партії в Україні являються собою продукт обцинних формувань, які не мають [16, с. 232]: 1) ідеології; 2) системного низового партійного будівництва; 3) стратегічних економічних розробок; 4) відповідальних політичних команд.

У результаті застосування та продовження до сих пір використання у якості панивної псевдомонетаристської концепції суспільство у більшості пострадянських країн вражене тотальною корупцією «починаючи з верхніх щаблів влади й управління та завершуючи далеким сільським поселенням, охопивши всі державні та адміністративні інститути, підприємництво (бізнес), будь-які стосунки громадян з владою». На думку, Р. Хасбулатова, дане явище суперечить відомій формулі первісного накопичення капіталу, яке було викладено Д. Рікардо та К. Марксом: Гроші (Г) — Товар (Т) — Гроші' (Г'). Поява нового крупного капіталу правильно визначити такою формулою: Гроші (Г) — Влада (В) — Гроші (ГВ). Гроші, вкладені у владу, надають власнику нові гроші та нову владу (ГВ) [15, с. 10]. Інтереси новоствореної еліти, включаючи багатих та їхню обслугу, у тому числі політичну, повністю зосередились на збагаченні будь-якими методами. Олігархи, формуючи більшу частину депутатського корпусу, а значить, визначають правила життя. Вони же підгодовують владу і тим самим роблять її від себе залежною. З цим «гармонійно поєднується» інший процес: державна бюрократія і так званий політичний клас активно збагачувався аж до конкуренції з олігархами у захопленні суспільного багатства [10, с. 65–66]. Звідси надзвичайне розшарування населення та розподіл на надбагатих та основну масу знедоленого населення.

Граничний цинізм, ігнорування прав працюючих, відверте знуцання над такими поняттями, як справедливість, повага до праці людини, відмова від намагання надати пристойні умови для життя найманого працівника [15, с. 11] абсолютно характеризують типового представника української фінансово-економічної еліти, коли на різноманітні розваги витрачаються кошти, які дорівнюють річним фондам оплати цілих галузей економіки України.

Еліта і перш за все її владні верхні прошарки деформують і спотворюють суспільне життя і поведінковий стереотип рядових громадян. У ЄС 10 % найбагатших багатше 10 % найбідніших у 5–6 разів, то в Україні розрив сягає 35–40 разів. А коли має місце такий розрив, то бідність — це не лише бідність; це ще пригніченість духу, пасивність, утриманство, невіра в майбутнє. Тривога, депресія — такий загальний емоційний фон життя українців, хоча українці завжди вважалися людьми життєрадісними. Народ у такому стані мало здатен до модернізації країни. Величезною історичною провиною української еліти є те, що вона загасила емоційний підйом у суспільстві, який було викликано вірою в можливість оздоровлення суспільних відносин. А без внутрішнього потужного імпульсу неможливо подолати технологічну відсталість і пов'язану з нею інерцію. Світовий досвід учит, що кращі передумови для інноваційного ривка (а потім і росту добробуту) виникають при появі потужної хвилі ентузіазму, довіри до влади, віри в успішне майбутнє. При моральній деградації, яка посилює кризу, народ стає натовпом, який легше піддається маніпулюванню, схильний продаватися за мілкі подачки і зовсім позбавлений здатності

відстоювати високі громадянські цінності [10, с. 67]. Абсолютна аксіома, яка підтверджена теорією та практикою соціально-економічних перетворень у глобальному масштабі, засвідчує, що стійкі демократичні традиції можливі лише у країнах з розвиненими інституційними основами, потужним середнім класом і розвинутою збалансованою економікою.

Бюрократично-олігархічна верхівка сформувала в суспільстві уявлення, що корупція є природною та неминучою, що без неї державні механізми функціонувати не можуть. В еліті володіння корупційними джерелами доходів не осуджується (якщо не рахувати декларації влади, які майже не підкріплюються справами), а навпаки, являє собою предметом заздощів і приводом для наслідування. В українських засобах масової інформації наводились такі оцінки: на перших порах у Верховній Раді корупція була притаманна 20 % народних депутатів, а тепер цей показник досяг 100 %. Відповідно до соціологічних опитувань, з корупцією так чи інакше зіштовхувалось 59,5 % населення країни. І при цьому у нас немає повідомлень про масові арешти корупціонерів, як, наприклад, в Італії і в Південній Кореї, коли в період спалаху корупції були засуджені відповідно 23 тис. і 30 тис. осіб [10, с. 71]. Як правило, боротьба з корупцією обмежується показовими арештами мілких чиновників та пафосними заявами високих посадових осіб.

Сучасна українська еліта може зберегти свою владу лише за умови збереження існуючої «фасадною» демократії [11]. Формально в Україні існує ефективний народний контроль за діяльністю та ефективністю виконання владних повноважень національною «елітою» шляхом проведення вільних виборів на місцевому на загальнонаціональному рівні, проте, якщо уважно проаналізувати існуючу схему, «український варіант» трактування народного представництва, то можна зрозуміти поширення апатії та зневіри серед переважної більшості населення України.

Застосування мобілізаційно-інноваційної національної моделі з метою переходу до постіндустріальної стадії розвитку, економіки знань потребує відповідної інституційної модернізації, що відповідно стосується національної еліти. Нова економіка потребує високоосвічених фахівців (не лише політиків) з відповідними високими моральними якостями. Провідні країни світу мають специфічні, притаманні саме їм, системи добору та удосконалення еліти, яка виступає локомотивом необхідних перетворень, проте на особливу увагу заслуговує ефективний досвід перетворення КНР із аутсайдера на одного з лідерів світового інноваційного соціально-економічного розвитку.

На сьогоднішній день у даній країні нараховується близько 600 тис. наукових співробітників, тобто приблизно п'ять учених на 10 тис. осіб, але в 2030–2050 рр. у КНР буде 6–7 млн наукових співробітників (мінімум понад 3 млн осіб) [7, с. 276–278], тобто за цим показником КНР вийде на перше місце у світі, що дає підставу вважати цілком імовірним тривале продовження інноваційного розвитку. У КНР розпочато програму зі створення наукової армії інтелектуалів, яка складається з 19 млн громадян, які «будуть працювати на благо країни виключно в дусі патріотизму й відданості, не зважаючи на малі особисті доходи». На кінець 1990-х років уряд витратив 30 млрд дол. на підготовку наукового персоналу й повернення наукових співробітників із-за кордону. Кожний китайський учений зобов'язаний періодично проходити підвищення кваліфікації за кордоном [6, с. 94–95]. Державою обрано курс на формування та активне використання інтелектуальної еліти для забезпечення національної конкурентоспроможності на основі інновацій.

Переважна більшість дослідників погоджується, що основою ефективності перетворень стала опора на цивілізаційні основи китайського суспільства, а саме конфуціанські цінності, які пронизували буквально всі сторони економічних реформ. На глибинних традиційних світоглядних посилках будуються корпоративні стратегії; методи відбору й «вирощування» висококласних чиновників. На думку сінгапурського політичного діяча Чи Куан Ю: «Загальний рівень китайських керів-

ників вражає. Вони володіють глибоким аналітичним розумом і швидко міркують. Та тонкість, з якою вони виражають свої думки, показує гостроту їхнього розуму. Провінційні керівники теж є керівниками високого класу. Товстий прошарок талановитих людей вражає». Талановитих молодих людей підбирає відділ кадрів КПК, не уряд. На кожного існує персональна справа, починаючи з табелів і характеристики вчителів. Кожний шабель кар'єри супроводжується звітами керівників і колег. Перед кожним новим призначенням кандидати проходять атестацію. Ядро вищих кадрів — 10 тис. осіб, які ретельно відібрані КПК. Спеціальна інспекція періодично засвідчує, що оцінки правильні [8, с. 11-22]. У даному аспекті КНР вигідно відрізняється від практики зведення рахунків у більшості постсоціалістичних і пострадянських країн (у тому числі, України).

Висновки й перспективи подальших досліджень. Ураховуючи національні особливості України необхідно зазначити, що основними напрямками удосконалення системи формування еліти повинні стати: 1) відновлення мажоритарної системи виборів на основі виборчих округів; 2) запровадження механізму відкликання народних обранців шляхом проведення місцевого референдуму; 3) запровадження механізму запровадження виборності суддів; 4) зняття депутатської недоторканості та недоторканості суддів; 5) зняття депутатських пільг; 6) запровадження жорсткої кореляції доходів вищих посадовців з мінімальною заробітною платою з максимальним коефіцієнтом 10 (прийнятний розрив у доходах між найбагатшим і найбіднішим населенням); 7) запровадження прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб, оподаткування майна та власності.

Перспективними та актуальними з точки зору теорії та практики є розробка економіко-математичних моделей для підрахунку фінансово-економічної результативності для соціально-економічної системи та оновлення еліти запровадження прогресивних шкал оподаткування та їх специфікація.

Література

1. Білорус О. Г. Глобалізація і національна стратегія України. — К.: ВО «Батьківщина», 2001. — 301 с.
2. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє: Пер. з англ. — К.: Наук. думка, 1990. — 208 с.
3. Гальчинський А. С., Гесць В. М., Семиноженко В. П. Україна: наука та інноваційний розвиток. — К., 1997. — 66 с.
4. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.; Керівник авт. колективу і наук. ред. О.Г. Білорус. — К.: КНЕУ, 2002. — 789 с.
5. Глобальний конкурентний простір: Монографія / О.Г. Білорус та ін.; Кер. авт. колективу і наук. ред. О.Г. Білорус. — К.: КНЕУ, 2007. — 690 с.
6. Малевич И. А. Внимание, Китай. — Минск: Харвест, 2000. — 176 с.
7. Накасонэ Я. Государственная стратегия Японии в XXI веке. — М.: Nota Bene, 2001. — 311 с.
8. Пахомов Ю. Феномен азиатского экономического чуда в контексте ценностей культуры // Успішний Схід у системі планетарної ієрархії: Матер. міжвід. наук.-теорет. конф. — К.: ІСЕМВ НАН України, 2008. — С. 11–35.
9. Пахомов Ю. Хибність догматичного сприйняття економічних моделей // Концепція і модель економічного розвитку для України: Мат. наук. диск.— К.: Українські пропілеї, 2001. — С. 17–20.
10. Пахомов Ю., Пахомов С. Экономический кризис: украинский вариант // Общество и экономика. — 2009. — № 3. — С. 63–72.
11. Покальчук О. Соціально-психологічні чинники формування українських протоелітних груп // <http://dere.com.ua/library/ideal_kraina/ukr_elita.shtml>.
12. Татаренко Н. Виклики глобалізації і загальнонаціональна ідея / Глобальні тектонічні зрушення: виклики та відгуки: Матер. міжвід. наук.-теорет. конф. — К.: ІСЕМВ НАНУ, 2005. — С. 60–73.

13. *Татаренко Н.* Економічний націоналізм проти глобалізаційних впливів? // <<http://www.politdumka.kiev.ua>>.
14. *Теплицкий Ю. М.* «Запад-Восток» и феномен славянской цивилизации. История и альтернативные сценарии развития. — К.: Аристей, 2005. — 448 с.
15. *Хасбулатов Р.* От ельцинского «недогосударства» — к путинскому государству // *Международная экономика.* — 2008. — №7. — С. 5–26.
16. Цивилизационная структура современного мира. — Т 2. — Макрохристианский мир в эпоху глобализации. — К., 2007. — 692 с.
17. *Шморгун А. А.* Историческая типология этнонациональных форм в культурно-цивилизационном измерении // *Цивилизационные модели современности и их исторические корни.* — К., 2002. — С. 219–235.
18. *Шморгун А. А.* Национально-корпоративный авторитаризм: Шарль де Голль // *Цивилизационные модели современности и их исторические корни.* — К., 2002. — С. 321–322.
19. *Эндрейн Ч. Ф.* Сравнительный анализ политических систем. Эффективность осуществления политического курса и социальные преобразования. — Пер. с англ. — М.: Изд. дом «Инфра-М», Изд. «Весь мир», 2000. — 320 с.

Надійшла до редакції: 04.02.2010

УДК 330.35.011

*С. О. Силантьєв, канд. техн. наук, доцент,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»*

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ МАЙБУТЬОГО

З метою аналізу майбутнього кредитних похідних фінансових інструментів проведено дослідження їх ролі у передкризові часи до фінансової і економічної кризи 2008 року. Визначено широке використання похідних фінансових інструментів, майже на рівні 100 %, для менеджменту кредитними ризиками у розвинутих країнах світу: Голландії, Канади, Швейцарії, Британії, Франції, Японії. Загальний об'єм світового ринку похідних фінансових інструментів у передкризові часи за даними BIS перевищував 450 трлн дол. США. На основі проведеного аналізу узагальнено пропозиції групи G20/FSF і групи спеціалістів ЄС щодо невідкладних регуляторних реформ у напрямку підвищення фінансової стабільності на міжнародному і національному рівні.

С целью анализа будущего кредитных производных финансовых инструментов проведено исследование их роли в предкризисные годы до финансового и экономического кризиса 2008 года. Определено широкое использование кредитных производных финансовых инструментов, около 100 процентов для менеджмента кредитными рисками в развитых странах: Голландии, Канаде, Швейцарии, Британии, Франции, Японии. Общий объём мирового рынка производных финансовых инструментов в предкризисные годы по данным BIS превышал 450 трлн дол. США. На основе проведенного анализа обобщены предложения группы G20/FSF и группы специалистов ЕС относительно неотложных регуляторных реформ в направлении повышения финансовой стабильности на международному и национальному уровне.

For the goal of analyses of credit derivatives future their role before financial and economic crises 2008 was researched. Wide using credit derivatives (near 100 percent) to credit risks management in development countries: Holland, Canada, Switzerland, Britain, France and Japan are defined. World market of credit derivatives before crises on BIS analysis was \$ 450 trillion dollars. On the bases of G20/FSF group analyses and EC team group immediacy regulation reforms on higher financial stability in international and domestic markets are formulated.

Ключові слова: похідні фінансові інструменти, кредитні похідні фінансові інструменти, кредитні ризики, менеджмент кредитними ризиками.

Ключевые слова: производные финансовые инструменты, кредитные производные финансовые инструменты, кредитные риски, менеджмент кредитными рисками.

Keywords: derivatives, credit derivatives, credit risk, credit risk management.